

**ВІДДІЛ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ОЛЕКСАНДРІВСЬКОЇ РАЙДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ
КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ РАЙОННИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

**ЗБІРКА ПРАЦЬ
ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО
РАЙОННОГО КРАЄЗНАВЧОГО
МУЗЕЮ**

ВИПУСК ЧЕТВЕРТИЙ

**СМТ ОЛЕКСАНДРІВКА
КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ,
2005 РІК**

У збірці вміщено матеріали нових досліджень працівників, членів науково-методичної ради Олександрівського районного краєзнавчого музею, краєзнавців, науковців, що висвітлюють різні аспекти історії Олександрівського району Кіровоградської області.

Для широкого кола читачів, які цікавляться краєзнавством.

Схвалено до друку науково-методичною радою Олександрівського районного краєзнавчого музею.

Відповідальний за випуск – Василь Білошапка.

Щиро вдячні за допомогу у виданні збірки
КУЗИКУ Борису Миколайовичу.

**Василь Білошапка
(сміт Олександрівка)**

ПРО АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ У 2005 РОЦІ

Археологічну колекцію Олександрівського районного краєзнавчого музею у 2005 році поповнили вісім предметів. Це, в основному, випадкові знахідки, зроблені в місцях, де існували давні поселення.

Фонди музею поповнили стінки амфорної кераміки і глиняного посуду зі скіфського поселення в селі Несватковому. Знахідки датовані УІ – У століттями до нашої ери. Фрагменти кераміки знайшов на городі житель сміт Олександрівки Петро Сергійович Бондаренко.

Біля села Северинівни поселення існувало як у скіфські часи (УІ – ІІ століття до нашої ери), так і у період Черняхівської культури (ІІ – УІ століття нашої ери). Це ще раз підтвердили уламки глиняного посуду, знайдені краєзнавцем Іваном Даниловичем Петренком.

У колекції Народного музею села Розумівки з'явився уламок скіфського посуду. Він знайдений восени 2005 року під час земляних робіт в районі Бондарського ставу на краю села Розумівки. Цей, а також інші, більш дрібні уламки кераміки, що залишились у землі, свідчать про наявність в районі села Розумівки скіфського поселення УІ – ІІ століть до нашої ери. Раніше про існування скіфських поселень у селі Розумівці нічого не було відомо. Нове археологічне поселення відкрив краєзнавець Іван Данилович Петренко.

Продовжує дарувати знахідки й поселення доби козаччини у селі Бірках. Житель села Петро Віталійович Колісник знайшов на власному городі невелике залізне ядро ХУІІ століття. Річ передана у фонди Олександрівського районного краєзнавчого музею.

**Іван Петренко
(сміт Олександрівка)**

ЩО ЗНАЧИТЬ "ГОРОДИ" В ОЛЕКСАНДРІВСЬКОМУ РАЙОНІ?

У ХІІ - ХІІІ ст. територія нашого району (його північна та центральна частини) входила до складу могутньої тогочасної європейської держави - Київської Русі - України. Цьому є кілька підтверджень.

По - перше, між селами Бірки та Івангород, на високому лівому березі р. Дунайка, лівої притоки р. Бовтиш, учнями Івангородської школи на початку 80-тих років минулого століття вдалося відкрити слов'янське поселення ХІІ - ХІІІ століття. Цей факт підтвердили в Інституті археології АН України (професор Д. Я. Телегін). Вчені дослідили зразки кераміки з цього поселення і датували їх періодом раннього середньовіччя. На цей час припадає розквіт могутності нашої тогочасної держави.

Чому, з якою метою слов'яни заснували тут поселення, яке займало площу кількох гектарів та знаходилося в безпосередній близькості від володінь половців?

Незаперечно, що це поселення відіграло роль фортеці, яка захищала південні рубежі Київської держави від набігів кочівників. В ті часи такі фортеці називалися "городами". Їх засновували Великі князі Київські.

Слово "город" у давній українській мові домонгольської доби вживалося на позначення населених пунктів, які були огорожені і певним чином укріплені. Укріплення *городів* потребувало часу і зусиль: оборонний вал укладався як стіна, з кутами, баштами, бійницями. Стіни були частково дерев'яними, частково кам'яними. У Київській Русі - Україні таких обгороджених і укріплених маленьких фортець було багато. Не дивно, що скандинави називали Україну-Русь *Гардарика* - "країна укріплень". Сліди цих "городів"

збереглися у власних назвах населених пунктів нашого району. Так, деякі сучасні села нашого району мають закінчення "город": Івангород, Китайгород, Омельгород. По течії Тясмину, в межах сучасного Кам'янського району Черкаської області, знаходиться с. Райгород.

Дуже часто у краєзнавчій літературі можна зустріти ще один "город" - Біргород. Мабуть, не безпідставно сучасне с. Бірки так називають і місцеві жителі, і краєзнавці. Погляньте на карту району: чи не кидається у вічі певна закономірність у розташуванні цих "городів"? Так, у верхній течії Тясмину знаходиться Омельгород; на правій притоці Тясмину - річці Сороці (тепер - з пересохлим руслом) - с. Китайгород; на лівій притоці Тясмину - р. Бовтиш, знаходиться Івангород; вище по течії Тясмину - с. Райгород. На самому Тясмині - в центрі цієї загадкової системи "городів" - Бірки (загадковий Біргород).

Матеріальні сліди одного з "городів" знайдено поблизу с. Бірки. За ці 800 років сліди інших "городів, можливо, і загубилися, але не в пам'яті народу. Адже і по сьогодні ця унікальна мережа "городів" збереглася як назва населених пунктів Олександрівського району.

Цікаві дослідження походження назв поселень України зробив вчений А. П. Коваль.

З посиланням на його розвідки назву сучасного села Омельгород можна тлумачити так: *омель* або *омельник* в давньоукраїнській мові означало птахолов, або з тюркської - територія, що належить якомусь *еміну* (управителю).

Зрозуміло, що Китайгород заснували не китайці. Була *кита* - "плетениця з лози", "тин". Перед тим, як побудувати кам'яну стіну фортеці, на її місці ставили *киту* — плетеницю з лози, яку закидали камінням впереміж з розчином. Після спорудження стіни *киту* знімали, а назва залишилася .

Райгород не має відношення до раю у нашому розумінні. Рай - це скандинавське *райа* - "межа", "кордон", "рубіж", а Райгород - прикордонне, рубіжне укріплення.

Впадає у річку Бовтиш на околиці Івангорода маленька (тепер) річечка Дунайка. В основі цього слова - корінь *дана, дуна, дон*, що в давній українській мові означає "вода", "річка".

Ось скільки "слідів" залишила нам колись могутня європейська держава Русь-Україна.

Алла ЄФРЕМЦЕВА
(м. Кам'янка Черкаської області)

ДО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ РІЧКИ ТЯСМИН

Вчені та краєзнавці давно намагаються пояснити виникнення назви Тясмину. Різні версії висувалися дослідниками М. Ф. Пономаренком, О. О. Вербицьким, І. М. Железняком, І. О. Варченком та ін., але достеменно з'ясувати походження назви річки так і не вдалося. Тясмин отримав "діагноз" — архаїчний витвір із затемненою семантикою.

Ось деякі з гіпотез. Кандидат філологічних наук І. О. Варченко виводить назву річки з тюркського джерела, пов'язуючи її з турецьким "тасма", що означає "ремінець, нашійник", а потім уже з запозиченими українським — "тасьма" та російським "тєсьма" (вузька смужка у вигляді стрічки). Свою гіпотезу І. О. Варченко обґрунтовує тим, що річка Тясмин у своїй середній течії робить майже коло, прямує спершу на північний захід, а далі на схід і південний схід. Тому стає зрозумілою, на його думку, найменування річки "нашійником" чи "стрічкою".

Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі, складений науковцями інституту мовознавства ім. О. О. Потебні наводить гіпотези О. М. Трубачова та І. М. Железняка.

За О. М. Трубачовим, назва річки — це старий тюркізм, споріднений з гідронімом Ташлик, де перша частина "таш" означає "камінь", а все слово має декілька значень: "кам'яне місце", "кам'янисті ґрунти", "кам'яниста підлога".

Таке ж твердження висував і І. Л. Похилевич в "Сказаніях о населенных местностях Киевской губернии" (1868). "Ташлик" — слово татарське і означає "кам'янисті ґрунти", "кам'янисті місця". Ця версія має право на існування з огляду на природні особливості берегів, що камінними обіймами стискають Тясмин в його середній течії.

Інший автор, гіпотеза котрого подається в Етимологічному словнику, — це І. М. Железняк. Дослідник виводить назву "Тясмин" від зниклого апелютива "тєсмень", що означає "порубіжжя", "пограниччя". Але, як стверджує сам автор гіпотези, Тясмин ніколи не був порубіжним. Тобто історичного пояснення І. М. Железняк не наводить. В аналогічну ситуацію "потрапили" і назви річок Теснівка, Тет (басейн Прип'яті), Тесавинка (басейн Дністра), Тесаник (басейн Тиси), Тесівка (басейн Бугу).

Інша версія І. М. Железняка зводиться до того, що автор припускає можливість зблизити назву "Тясмин" з давньоруськими словами "тєсати", "тєсь". Тобто назву "Тясмин" річка отримала по місцевості, де тєсалося (вирубувалося) багато дерев.

Але і ця гіпотеза І. М. Железняка, на наш погляд, не має історичного підґрунтя. Дійсно, зі старовинних літературних джерел відомо, що на берегах Тясмину росли дрімучі ліси, де відбувалися князівські полювання ще в кінці XII століття. Вирубка ж лісів на берегах Тясмину розпочалася набагато пізніше, аж у XVIII ст. Катериною II, як один з чинників боротьби з гайдамаками. На початку XIX ст., а особливо у другій половині XIX ст. тясминські ліси інтенсивно вирубувалися для застосування у гуральній та цукровій промисловості. Документальних підтверджень того, що ліси масово вирубувалися до XII ст. немає.

Отже, зв'язок назви річки Тясмину з процесом масової вирубки лісу по її берегах є безперспективним.

Ще одна своєрідна гіпотеза стосовно назви річки висловлена істориком-краєзнавцем із Сміли В. Никифоровим. Ось у чому її суть. В давнину в межиріччі р. Росі та Тясмину кочували племена торків, більш відомі під назвою чорних клобуків. Племена чорних клобуків разом з руськими князями в XI-XII ст. воювали з половцями. Більше того, у руських літописах зустрічається ім'я князя чорних клобуків — Тошмана (1169 р.). Краєзнавець В. Никифоров робить сміливе припущення, що назва гідроніму Тясмин пов'язана з ім'ям цього князя. Автор вважає, що в основі імені Тошман лежить древньотюркське "Тюсмен". Саме так називали посадову особу, яка збирали податки у торків (чорних клобуків). Внаслідок переоформлення цієї тюркської назви за фонетичними законами давньоруської мови автор виводить літописну назву Тєсмень. Ця гіпотеза теж має право на існування, але вчені-ономасти вважають, що найдавніші лінійні назви водоймищ аж ніяк не можна пов'язувати з особовими назвами людей.

І найповніша гіпотеза щодо назви річки висловлена доктором філологічних наук, викладачем Києво-Могилянської академії В. В. Лучиком в докторській дисертації "Гідронімія середнього Дніпро-Бузького межиріччя" (1995 р.). Вчений вважає, що більша частина праслов'янських гідронімів утворилася від індоєвропейських слів за допомогою індоєвропейських або за допомогою власне праслов'янських формантів. Перехід від індоєвропейських утворень був поступовим і тривалим, У зв'язку з цим провести чітку межу між протослов'янським і ранньопраслов'янським станом у гідронімії неможливо.

Проникаючи в праслов'янську мову, індоєвропейські елементи поступово слов'янізувалися, забезпечуючи тим самим наступність у переході від попереднього стану гідронімної системи до нового.

В. В. Лучик вважає, що гідронім Тясмин належить до ранньопраслов'янських назв з твірними індоєвропейськими мовними елементами.

Характерним для протослов'янських і праслов'янських гідронімів є те, що назви водним об'єктам давали за вказівкою на їх віддаленість, межовий характер. Саме таке

значення має назва гідроніму Тясмин. Тобто — "порубіжжя", "межа", "пограниччя". Ця версія наводилася вище як гіпотеза І. М. Желєзняка. Але І. М. Желєзняк не зміг дати історичною обґрунтування цієї версії.

В. В. Лучик своє припущення щодо межового значення гідроніму Тясмин підтверджує з погляду на основні, історично сформовані міграції індоєвропейських та ранньослов'янських племен з Центральної Європи та басейну Дунаю до меж Середнього Дніпра. У зв'язку з цим автор стверджує, що річка Тясмин на момент її назви утворила ту умовну лінію, за якою для протопраслов'ян розпочиналися землі інших народів.

Така ситуація, на думку В. В. Лучика, визначалася, до певної міри, природними умовами: на південь від басейну Тясмину брала початок степова зона, яка визначала зовсім інший характер матеріального виробництва, побуту, суспільних стосунків і духовної культури, ніж у населення лісового та лісостепового ландшафту. На наш погляд, це найбільш історично обґрунтоване пояснення виникнення назви нашої річки і яскравий приклад того, що гідроніми — це одне з найважливіших джерел вивчення міграційних, етнокультурних та мовних процесів, що відбувалися на теренах нашого краю.

**Василь Білошапка
(сміт Олександрівка)**

ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА СТРИМІВКИ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ ТА ЙОГО МІКРОТОПОНІМІВ

На річці Сухому Тясміні, за 10 кілометрів від районного центру Олександрівки розташоване село Стримівка.

Існує кілька версій щодо походження назви села. Стримівка, переважно з болотним ґрунтом, лежить у низовині, ніби в котловані. Коли через Стримівку проїжджали чумаки (через село проходив чумацький шлях), то їхні вози під час негоди часто загрузали в багнюці, "стриміли" там деякий час.

Оповідають також, що перші жителі будували свої хати на схилах крутої гори, і вони ніби стриміли.

Третя версія належить дослідникові топоніміки краю вченому І. О. Варченку. Він вважає, що Стримівка, розташована біля р. Сухого Тясмину, дістала назву від російського слова "стремя" ("стрижень руслу", "бистрина") або від українського "стрим", "спин", "утин", від тихого, "спинного" характеру річки.

На території села Стримівки розташований цілий ряд кутків, урочищ та інших об'єктів, що мають свої народні назви. Спробуємо з'ясувати походження місцевих мікротопонімів. Відомості про їх походження повідомив Досужий Григорій Павлович, 1928 року народження, житель села Стримівки.

Вуличка - невеликий за довжиною куток. Розташований паралельно Триліському кутку.

Джулаївська школа - будинок. Будинок, в якому колись була розташована школа. Належав він Джулаям. Хату під школу радянська влада у 1920-х - 1930-х роках забрала у т. з. «куркуля».

Красна межа - урочище. До встановлення радянської влади земля біля Стримівки належала жителям села Івангорода (була івангородською). Стримівським селянам не вистачало землі. От Яхрем Осадчий і зібрав сходку жителів Стримівки. Вирішили добиватись землі у центральної влади в Харкові. На переговори селяни відрядили ініціатора сходки – Яхрема Осадчого. Прибув він до столиці, прочитали чиновники прохання стримівчан і відповіли: «Чекайте!». Зметував Яхрем, що урядовці вимагають хабара, та й повернувся до Стримівки. Знову зібрав сходку і позносили люди сало та інші продукти. Все те Ярем відвіз у Харків і справу пообіцяли швидко уладнати. Не встиг він

повернутись додому, як наступного дня в село приїхали землеміри і наділили стримівцям землю, відмірявши її від івангородців. Так виникла Красна лінія, що відділяла землю стримівську, івангородську й омельгородську.

Кучугури - куток. Знаходився на піщаній місцевості. Ще недавно там жили Пшеничні й Браславські. Розташований паралельно Триліському кутку.

Саївка (Жабокряківка) - куток. Назву одержав від імені Сай. Так звали жителя Стримівки Сая Матвійовича Хоменка, 1870 року народження. Він мешкав на цьому кутку. Куток ще називають Жабокряківкою, бо з двох боків він оточений болотом, де водяться і квакають жаби. Тепер вулиця має назву Залізнична. Біля залізниці.

Триліський куток - куток. Колись стримівський пан поміняв собак на кріпаків з села Триліс. Від того часу куток і називають Триліський.

Хутір (хутір Зелений Гай) - куток. Колись це був окремих хутір, що носив назву Зелений Гай. Згодом став частиною Стримівки і куток почали називати просто Хутір. Офіційна назва вулиці – Зелений Гай. Біля села Бірок.

Чмижине - куток. Походження назви невідоме. Був розташований за залізничною колією.

Яр - куток. Розташований у яру. Зараз тут збереглися дві хати.

Яцьківська школа - будинок. Будинок, в якому колись була розташована школа. Він належав Яцьку. Хату у 1920-х - 1930-х роках радянська влада забрала під школу.

Яцьківське поле - урочище. Земля належала Яцьку. Пізніше нею володів Сай Матвійович Хоменко. Розташоване на Саївці.

Використана література.

Краевский Василий. Стрымовка. // Кузык Б. Н., Белошарпа В. В. Александровка. По ходу времени. Энциклопедия Александровщины. – К.: Мистецтво, 2002. – С. 256 – 258.

Краевський Василь. Стримівка. // Кузык Б. М., Білошарпа В. В. У плині часу. Енциклопедія Олександрівщини. – К.: Мистецтво, 2002. - С. 255 – 258.

Роман Коваль
(м. Київ)

ОСТАННІЙ БІЙ ЧОРНОГО ВОРОНА

У жовтні 1920 року, коли Степова дивізія поверталася з Холодного Яру на Катеринославщину, її шлях перетнувся з маршрутом Кінної армії, яка поспішала на врангелівський фронт. Чорний Ворон, виявивши ворога в районі Сентового (нині – Родниківка), не став чекати, поки будьонівці помітять степовиків і заатакують на марші. Він сам накинувся на червону лавину.

Будьонівці спершу сприйняли воронівців за своїх. Тому отаман зумів впритул підвести тачанки, які, різко розвернувшись, залили вогнем будьонівську частину, викосивши кулеметами кілька сот червоних.

Привернувши увагу близько двох тисяч вершників, Чорний Ворон повів їх у протилежний від Степової дивізії бік, ближче до Лебедівського лісу.

"Розгорнувшись лавою, червоні оточили ліс, де сховався Чорний Ворон зі своєю кіннотою, - писав письменник Юрій Горліс-Горський у романі "Холодний Яр". - Зав'язався тяжкий, нерівний бій. Чорний Ворон не знав добре місцевості й вивести частину не міг непомітно. Повстанці відважно боронились, робили контратаки і бились у відкритому полі, але прорватись їм не щастило і вони із втратами повертались у ліс. Тоді червоні почали обстрілювати ліс гарматами. Три години не втихаючи гупали гармати, руйнуючи

останній захист степових вершників... Ніхто з козаків Чорного Ворона й на думці не мав, щоб здаватися". Коли будьонівці увійшли в лісок, поранені воронівці "самі себе добивали на очах у ворога"...

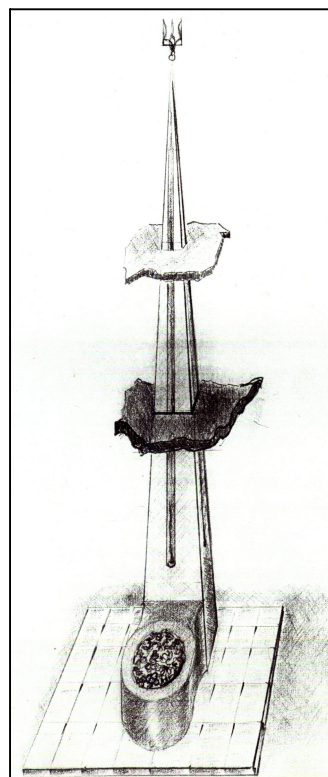
Юрій Горліс-Горський, який разом з іншими холодноручцями із запізненням прибув на місце останнього бою Чорного Ворона, так описав побачене:

"Праворуч видніли сліди густого рукопашного бою. Направляємо туди коней. На невеликій площі - з півтори сотні порубаних - вдвічі більше будьонівців, ніж воронівців. Чорнота пізнав коня Чорного Ворона: мав надрубане ще давніше вухо. В боці коня стирчала зламана донська піка, горло проколоне шаблею.

Недалеко десь мусить бути і сам Ворон. Наші коні обережно ступають між тілами, злякано форкаючи, обминають кінські трупи.

- Є, тут! - крикнув Андрій...

Ворон без зброї, у скривавленій одежі, роззутий - лежав навзак із розкритими, задивленими в небо очима. Розрубана в трьох місцях голова спочивала на підкладених кимсь грудях землі. Обличчя обтерте від запеченої крові. Задерев'янілі руки - зігнуті на грудях, між посіченими пальцями - зложені хрестом два набої. Мав на тілі безліч колотих і рубаних ран...

Проект пам'ятника Чорному Ворону та його козакам, що планується встановити біля села Розумівки.

Злазимо з коней і на хвилину приклякаємо коло ще одного з тих, що своєю смертю заслужили на вічне життя в пам'яті українського народу...

- Усіх забрати не можемо, - перервав задуму Хмара, - але Ворона треба забрати. Мусимо поховати десь, щоб не загубилася могила, щоб нащадки могли прийти до неї й віддати пошану.

- Відправимо до Мотриного монастиря, - одізвався Петренко. - Колись Василя Чучупаку туди перенесемо.

Чорнота заперечив рухом голови:

- Не можем Ворона забирати. Велику кривду і для козаків, і для нього зробимо. З товариством поліг - хай із товариством і спочиває. Треба подбати, щоб яесь близьке село відібрало наших і поховало окремо".

Селяни навколишніх сіл позбирали воронівців і поховали їх в одну могилу в лісі Раєвського над просікою, що проходить поруч із балкою зі Шпакової до Розумівки. В місці, де сходяться обидві балки... постала висока могила борцям за Волю України".

Справжнє прізвище Чорного Ворона - Микола Скляр (Шкляр). Народився він у Жовтих Водах. Був студентом Катеринославського гірничого інституту. У травні-липні 1919 року взяв участь у повстанні отамана Матвія Григор'єва проти "комуни і чрезвычайок". Від серпня 1919 року Микола - сотник Повстанської армії Нестора Махна. Невдовзі Скляр стає другим помічником командувача Кримського корпусу Повстанської армії, згодом - командиром кавалерійського полку.

"Називал себе анархистом, но в организации не состоял... Петлюровец", - таку оцінку Чорному Ворону дав начальник штабу Повстанської армії (махнівців) В. Белаш.

Від середини 1920 року Чорний Ворон - командир ударно-розвідувального загону Степової дивізії Костя Блакитного. Відділ складався з 150 - 250 кінних і 20 тачанок із кулеметами.

"Цей загін був найрухливіший у дивізії і мав вирішувати найвідповідальніші завдання: вести розвідку, охороняти дивізію на марші, сковувати сили противника в бою...

- писав Юрій Горліс-Горський. - Загін Чорного Ворона складався переважно з колишніх махнівців, які покинули чорні прапори і перейшли під свої рідні - жовто-блакитні. Воронівці мали добрий досвід партизанської боротьби... (вони) не раз показували блискучі приклади партизанської війни. Все це були бойові, хоробрі хлопці, тільки не досить дисципліновані. На кожному їхньому кроці відчувалась розхристаність, від них віяло широким Херсонським степом, а пахло неосяжною Таврією".

Могила Чорного Ворона та його козаків не забута нащадками. У лісі, який після загибелі Чорного Ворона місцеві жителі так і називають Чорний Ворон, що біля села Розумівки, стараннями місцевих краєзнавців на могилі воронівців встановлено дерев'яний хрест. За сприяння історичного клубу «Холодний Яр» планується встановити пам'ятник полеглим бійцям.

Інна Шулик
(сmt Олександрівка)

ПРО НАЯВНІСТЬ У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДОКУМЕНТІВ ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ

Державний архів Кіровоградської області має 265 фондів періоду німецько-фашистської окупації 1941-1944 років.

Серед цих документів і три справи Олександрівської районної управи, що знаходилась у селі Олександрівці Олександрівського району (Р-2361), датовані 1941 – 1943 роками. Це відомості про промислові підприємства, колгоспи, радгоспи, машинно-тракторні станції, медичні і культурні установи сільуправ Олександрівського району, особові посвідчення жителів с. Бовтишка. Документи написані українською та німецькою мовами. Фізичний стан документів задовільний. Є опис документів.

Безпосереднє джерело надходження документів працівниками архівів не встановлено.

Доступ до документів - без обмежень. Копіювання дозволяється лише в наукових цілях і з дозволу адміністрації архіву.

Використані джерела

Архіви окупації: 1941–1944. Анотований реєстр фондів державних архівів України.
// www.archives.gov.ua/Publicat/CD/Okupatsionnye_funds/kirovogr_obl_01.php.

Василь Білошапка
(сmt Олександрівка)

КЕРІВНИЦТВО КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЮ ОПЕРАЦІЄЮ ЗДІЙСНЮВАЛОСЬ З СЕЛА БОВТИШКИ

У Бовтишці зберігся будинок, де в січні - лютому 1944 року знаходився штаб 2-го Українського фронту під командуванням І. С. Конєва. На ньому встановлено меморіальну дошку.

Будинок Токаренка у Бовтищці, де перебував штаб 2-го Українського фронту, та меморіальна дошка на ньому.

З будинком пов'язані імена полководців І. С. Конєва та М. В. Захарова.

КОНЄВ Іван Степанович (1897-1973), радянський воєначальник, Маршал Радянського Союзу (1944), двічі Герой Радянського Союзу (1944, 1945). В Громадянську війну комісар бронепоезда, бригади. У Велику Вітчизняну війну командуючий армією, військами Західного, Калінінського, Північно-західного, Степового, 2-го і 1-го Українського фронтів. В 1945-46 головнокомандуючий Центральною групою військ, в 1946-50 і 1955-56 головнокомандуючий Сухопутними військами, з 1956 1-й заступник міністра оборони і одночасно в 1955-60 головнокомандуючий З'єднаними озброєними силами держав — учасників Варшавського договору, в 1961-62 — Групою радянських військ в Німеччині.

ЗАХАРОВ Матвій Васильович (1898-1972), радянський воєначальник, Маршал Радянського Союзу (1959), двічі Герой Радянського Союзу (1945, 1971). У Велику Вітчизняну війну начальник штабу армії, Калінінського, Степового, 2-го Українського і Забайкальського фронтів. В 1945-49 і 1963-64 начальник Військової академії Генштабу, в 1949-52 заступник начальника Генштабу, в 1957-60 головнокомандуючий Групою радянських військ в Німеччині. В 1960-63 і 1964-71 начальник Генштабу — 1-й заступник міністра оборони СРСР.

Саме з будинку Токаренка майбутній Маршал Радянського Союзу І. С. Конєв здійснював керівництво Сталінградом на Дніпрі – Корсунь-Шевченківською операцією.

Тут з особливою виразністю виявився творчий дар І. С. Конєва як полководця в поєднанні з його сміливою ініціативою.

Однієї ночі в його штаб-квартирі в селі Бовтищці задзвонив телефон урядового зв'язку. Між командуючим 2-м Українським фронтом і Верховним Головнокомандуючим відбулася така розмова:

Сталін. В ставці є дані, що оточене угруповання прорвало фронт 27-й армії і йде до своїх. Ви знаєте обстановку у вашого сусіда?

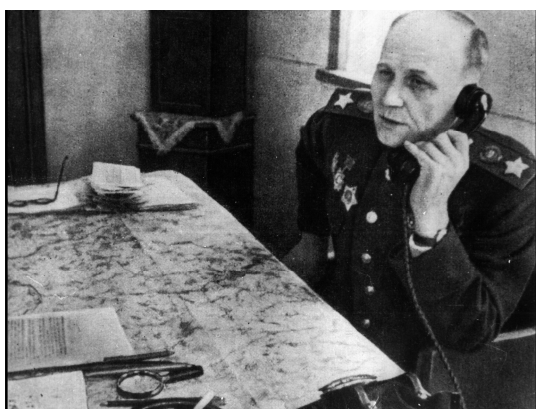
Конєв. Не турбуйтеся, товаришу Сталіну. Оточений супротивник не піде. Наш фронт вжив заходів. Для забезпечення стику з 1-м Українським фронтом і для того, щоб загнати супротивника назад в казан, мною в район прориву ворога, що утворився, були висунуті війська 5-й гвардійської танкової армії і 5-й кавалерійський корпус. Задачу вони виконують успішно.

Сталін. Це ви зробили за своєю ініціативою? Адже це за розмежувальною лінією фронту.

Конєв. Так, по своїй, товариш Сталін.

Сталін. Це дуже добре. Ми порадимося в Ставці, і я вас про своє рішення повідомлю.

У книзі мемуарів «Записки командуючого фронтом. 1943 – 1944» І. С. Конєв згадує і про своє перебування в Бовтишці:

І. С. Конєв у штабі 2-го Українського фронту. Село Бовтишка, 20 лютого 1944 року.

Командуючий 2-м Українським фронтом І. С. Конєв та начальник штабу фронту М. В. Захаров за розробкою бойової операції. Село Бовтишка, 20 лютого 1944 року.

У будинку Токаренків й досі зберігся стіл, за яким працював І. С. Конєв.

села Товсте 70 км. [...] Я наказав І. К. Смирнову розкласти солому і тут же вилетів до нього на двох По-2: на одному я, на другому — мій ад'ютант А. І. Соломахін".

Як згадував уродженець с. Івангорода, а в той час ад'ютант з особливих доручень командуючого фронтом В. А. Бойченко, 20 лютого 1944 року у штабі 2-го Українського побували фоторепортери. Два їх знімки, зроблені у Бовтишці, стали класичними. Щоправда, у деяких книгах їх інакше датують. Та порівняйте заокруглені вікна на знімках з реальними вікнами у будинку Токаренка і всі сумніви відпадуть.

Ад'ютант І. С. Конєва В. А. Бойченко та його артилерійська бусоль.

Бусоль артилерійська кишенькова.
1940-рр., Чехословаччина.
"Взята у полоненого німецького офіцера під
Сталінградом. Інколи використовувалася для
підготовки даних для стрільби із гармат і
мінометів.
Капітан Бойченко В. А."

Старожили розповідають, що ушавленому радянському полководцю І. С. Конєву так сподобалась бовтиська вода, що він не раз пізніше прислав за нею літака.

Експонати про перебування штабу 2-го Українського фронту у с. Бовтищі зібрані в Олександрівському районному краєзнавчому музеї. У залі Великої Вітчизняної війни є експозиція, присвячена описаним подіям.

Грамота з підписом І. С. Конєва.

**Василь Білошапка
(снт Олександрівка)**

ЯКИМ МАВ СТАТИ ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ РАЙОН У 1980 РОЦІ (ПРИ КОМУНІЗМІ)

На території Кіровоградської області у 1962 – 1965 роках існувало дванадцять адміністративні райони: Ульяновський, Ново-Архангельський, Добровеличківський, Маловісківський, Новоукраїнський, Кіровоградський, Бобринецький, Долинський, Петровський, Олександрівський, Кремгесівський та Олександрійський.

Олександрівський район у той час об'єднував землі сучасних Олександрівського і Знаменського районів і займав 17774 гектари.

У 1963 році Кіровоградська землеупорядна експедиція інституту «Укрземпроект» розробила схему районного планування Олександрівського району (проектний план) на 1970 – 1980-ті роки. Цей документ носив гриф «секретно» і використовувався для закритого службового користування.

Отже, схема показувала, яким має бути район при комунізмі (1980 рік).

Почнемо аналіз плану з демографічних показників. У 1963 році населення Олександрівського району становило 125932 жителі. У 1970 році у регіоні мало жити 142270 жителів, а у 1980 році – 165056 чоловік.

Зате, кількість населених пунктів повинна була зменшитись з 104 до 70 (1970 рік) і 52 (1980 рік).

Тільки на сучасній території Олександрівського району були оголошені неперспективними і мали зникнути з карти 34 села. До неперспективних віднесли Бірки Перші, Бірки Другі (ці села планували приєднати до Олександрівки), Нова Осота, Бандурове, Марянівка, Любомирка (тепер Липівка), Могилів Курінь, Хайнівка, Ясинуватка, Світова Зірка, Ямки, Ново-Оситняжка, Стримешена, Миколаївка, Несваткове, Омельгород, Нерубайка, Поселянівка, Плішки, Григорівка, Кам'яний Яр, Тарасівка,

Роздолля, Нижчі Верещаки, Антонівка, Настине, Бурякове, Ружичеве, Колона, Гутницька, Северинівна, Китайгород, Біляївка, Базикове.

Цікаво, що нинішні села Веселе, Гайове і Польове, які у той час не мали назв і статусу сіл, вважались перспективними.

Основним заняттям населення і до 1980 року мало залишатись сільськогосподарське виробництво. У 1980 році в аграрному секторі повинно було працювати 29243 чоловіка (1963 рік – 26515 чоловік).

Планувалось розширити площі сільськогосподарських угідь з 145565 (1963 рік) до 150244 га (1980 рік), у тому числі ріллі – з 127409 до 129933 га.

Середній розмір господарств мав зрости з 4933 до 5100 га. Зростання хотіли досягти не тільки за рахунок збільшення площі сільськогосподарських угідь, а й за рахунок зменшення кількості господарств. На 1963 рік на великій території Олександрівського району працювало 35 колгоспів і радгоспів. До 1980 року мав зникнути колгосп імені Крупської у селі Бірках. Його планували включити до складу олександрівського колгоспу «Іскра».

Вартість товарної продукції сільськогосподарського виробництва на 100 га сільгоспугідь теж передбачалось підняти вгору (1963 рік – 17,4; 1970 рік – 28,1; 1980 рік – 29,5 карбованців).

Грандіозні плани вимагали і значних капіталовкладень. Переважну більшість грошей планувалось використати на будівництво житла і нарощування виробничих потужностей. Далі йшло культурно-побутове будівництво. Найменше коштів передбачалось використати на прокладання шляхів.

Серед виробничих об'єктів, що мали з'явитись до 1980 року, значилась птахоферма і вівцеферма в Соснівці.

План визначав й долю кожного села і селища у культурно-побутовому будівництві. Будинки культури мали спорудити в Михайлівці, Бовтищі, Ставидлах і Підлісному, школи - в Голиковому, Бовтищі й Єлизаветградці (школа-інтернат), піонерські табори - в Красносіллі, Цвітному, Олександрівці. Пологові будинки планували відкрити у Цвітному, Єлизаветградці, Старій Осоті. В останньому селі думали збудувати й лікарню.

Не встигли як слід вивчити план, як незабаром, у 1965 році довелось робити коригування плану. Нова адміністративно-територіальна реформа 1965 року, у зв'язку з об'єднанням промислового і сільського облвиконкомів, розукрупнила райони. Замість 12 районів створено 18. Від Олександрівського знову від'єднали Знам'янський район.

А неперспективні села, тим часом, потроху почали зникати з карти. Перестали існувати (ще у радянський час) Ямки, Ново-Оситняжка, Стремещена, Кам'яний Яр, Колона, Базикове, Нерубайка.

Ліквідували і знову створили колгоспу у Бірках, а Бірки Перші і Бірки Другі стали селом Бірки.

У Бірках, а не в Олександрівці, відкрили піонерський табір, а от пологові будинки в селах позакривали: народжуваність з кожним роком котиться вниз.

Використані джерела та література.

Кіровоградська область: Адміністративно-територіальний поділ на 1 березня 1966 року. – Кіровоград, 1966.

Кіровоградська область: Адміністративно-територіальний поділ на 1 липня 1977 року. – Дніпропетровськ: Промінь, 1977.

Кіровоградська область: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1985 року. - Дніпропетровськ: Промінь, 1985.

Кіровоградська область: Адміністративно-територіальний поділ (короткий довідник). – Кіровоград: ЦУВ, 2003.

Кіровоградський обласний державний архів: Путівник. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 233.

Олександрівський районний краєзнавчий музей. – 7891. – Д 4175.

Василь Білошапка
(снт Олександрівка)

МИСТЕЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ

Олександрівський район має давні мистецькі традиції. Вони відслідковуються у декоративно-прикладному мистецтві (вишивання, ткацтво, різьблення по дереву, гончарство), іконопису, аматорському живописі.

Мотиви орнаментів, що використовувались на території краю, сягають у глибину віків, аж до трипільської культури¹.

Олександрівщина мала свій осередок гончарства. Роботи цвітненських гончарів продавались на ярмарках не тільки Київщини, а й у Миколаєві, Херсоні, Одесі, Молдові, Полтавщині². Перед першою світовою війною у Цвітному налічувалось 242 гончарні двори, діяли два гончарних заводи³. У 1930-х роках цвітненські майстри освоїли підполив'яний розпис. У цей час цвітненські гончарі їздили опановувати підполив'яний розпис до Опішні на Полтавщині⁴. Кращими малювальниками довоєнного часу були Мар'яна Свороба і Михайло Погрібний, повоєнного — Ксенія Бурмій, Олександра Комар, Валентина Білоус. Серед знаних цвітненських майстрів народної керамічної скульптури — Марко і Василь Кучеренки, Агей Койда, Аврам Кабак, Каленик Головка⁵.

Вироби цвітненських гончарів початку ХХ ст. зберігаються в Музеї українського народного декоративного мистецтва у Києві. Цвітненську кераміку представлено в музеях Кіровограда, Черкащини. Велику її колекцію зібрано в Олександрівському районному краєзнавчому музеї.

У Цвітному в гончарській родині 1948 року народилася заслужена художниця України, член Національної спілки художників України Тамара Гордова. Тамара Федорівна з дитинства опанувала навичками роботи з глиною, а нині займається декоративним розписом, живописом, графікою, писанкарством. Твори знаходяться в приватних колекціях Болгарії, Великобританії, Німеччини, Ізраїлю, Канади, США, Франції, Молдови, Росії, майже в 30 українських музеях. Понад 50 персональних виставок художниці експонувалися у багатьох місцях України, Росії, Польщі⁶. Проживає в Черкасах.

На жаль, гончарне виробництво у Цвітному наприкінці 90-х років ХХ століття припинилося.

На початку ХХ століття існувало Київське кустарне товариство, яке влаштовувало у Києві виставки ужиткового мистецтва і кустарних виробів. У каталозі виставки 1909 року зазначено, що зусиллями Ю. Л. Давидова майстри з с. Бондарівки (Бандурового) виставляли дерев'яні вироби й ляльки. Це виробництво мало філіали в Бірках, Бовтищі, Красносілці і навіть Чигирині⁷.

Колись на Олександрівщині кожна жінка вміла вишивати. У ХІХ столітті вишивали переважно хрестиком червоними і чорними нитками, а в ХХ ст. почали використовувати нитки інших кольорів. Вишивали рушники, наволочки, скатерті, сорочки тощо. У вишивках переважали рослинний, геометричний орнаменти і зображення птахів. Вишивані речі зберігаються у фондах Олександрівського районного краєзнавчого музею, Народного музею історії села Розумівки, у шкільних музеях Олександрівщини.

Серед сучасних майстрів декоративно-прикладного мистецтва вирізняється творчість вишивальниці Таїсії Дмитрашко з села Підлісного, майстрині машинної вишивки Марії Куксінської з селища Олександрівки, різьбяр Івана Кривенка з села Бірок.

Наприкінці XIX – на початку XX століття в містечку Олександрівці працювала іконописна майстерня. Її досі у сільських хатах можна розшукати ікони олександрівських богомазів. Є вони і у фондах Олександрівського районного краєзнавчого музею.

Олександрівський район – батьківщина багатьох художників: як професійних, так й аматорів.

З села Бірок походив художник Михайло Мусійович Шостак (1880 - 1952). До 1917 року працював у Києві, а потім повернувся до рідного села. Він малював портрети, розписував храми, а пізніше – клуби.

У селі Розумівці народився художник Іван Горобченко. Серед його відомих робіт портрет жительки села Бовтишки Олександри Крамаренко (1926), портрет радянського полководця Григорія Жукова, виконаний з натури в 1950-х роках.

У фондах Олександрівського районного краєзнавчого музею є роботи місцевих художників С. Мухи та І. Руденка, написані в першій половині XX століття.

Цікавими є роботи художників-аматорів Дмитра Волошаненка, Григорія Тютенка, Петра Матюшенка, які жили і творили в другій половині XX століття. Окремі їх картини є у фондах Олександрівського районного краєзнавчого музею та Народного музею історії села Розумівки (роботи Петра Матюшенка).

У селі Нерубайці народився скульптор і художник Микола Степанович Ніколенко (1920 – 2003). Він працював учнем у Художньому фонді РРФСР. Самостійно опанував професії скульптора, художника. Автор кількох сотень творчих робіт, серед яких пам'ятники В. І. Леніну в Красносілці, Т. Г. Шевченку в Олександрівці. Оформлював музеї, зокрема Музей історії Олександрівського району (тепер – Олександрівський районний краєзнавчий музей), будинки культури, підприємства⁸. У мистецькій колекції Олександрівського районного краєзнавчого музею є скульптурні роботи Миколи Ніколенка «Портрет сина», «Мадам Помпадур», «Бюст генерала Миколи Миколайовича Раєвського».

Олександрівка – батьківщина художника-формаліста Віктора Григоровича (1967), який закінчив Львівську академію мистецтв. Роботи Віктора Величка експонувались на різних виставках в Україні та за кордоном⁹.

Найвідомішим сучасним художником, який живе і творить в Олександрівці є Федір Федорович Лагно (народився 1956 року в с. Новій Осоті). Він член Національної спілки художників України (з 1992). Закінчив Харківський художньо-промисловий інститут (1983). Федір Лагно бере участь у республіканських та міжнародних художніх виставках з 1988. Лауреат біенале "Львів'91 — Відродження". За твір "Моя маленька чаклунка" нагороджений II-ю премією Всеукраїнського Біенале живопису, м. Львів, 1992. Учасник виставок в Італії, Канаді, США, Австрії, Великобританії, Югославії. Основні твори: "Домашнє ательє" (1990), "Вечірні новини" (1990), "Моя маленька чаклунка" (1990), "Територія Саду" (1992), "Політ великої комахи" (1992). Твори зберігаються в Дирекції виставок Міністерства культури України, Кіровоградському обласному художньому музеї, численних приватних колекціях в Україні і за кордоном¹⁰.

Членом Спілки художників Росії (з 2001) є Віктор Григорович Кірман, який народився у 1963 році в селі Бірках, а нині мешкає і трудиться у Ростові-на-Дону. Він закінчив Ростовський державний педагогічний інститут (тепер – університет). Працює старшим викладачем художньо-графічного факультету цього університету (з 1991). Віктор Кірман - учасник понад 20 художніх виставок в Україні та у Росії¹¹. Віктор Кірман володіє секретами гончарної майстерності, малярства, скульптури, займається реставраційними роботами¹². Він розробив програму дисципліни «Гончарне мистецтво», що викладається в Ростовському державному педагогічному університеті¹³. Деякі роботи художника зберігаються в музеях і приватних колекціях України, Росії, Чехії, Словаччини. Реставрував речі для Національного музею історії України, Ростовських обласного музею краєзнавства і навчального музею педуніверситету, Олександрівського районного краєзнавчого музею та інших.

Значний мистецький потенціал Олександрівського району дав можливість створити в Олександрівському районному краєзнавчому музеї художній відділ, де експонуються картини різних напрямків, скульптури, вишивки, роботи з соломки, твори різьбярів, декоративні вази тощо.

Тут представлені твори місцевих художників та майстрів декоративно-прикладного мистецтва С. Мухи, Д. Волошаненка, І. Руденка, І. Кривенка, І. Уманця, М. Ніколенка, В. Величка, Ф. Лагна.

Художній відділ репрезентує й художників Кіровограда. В Олександрівському районному краєзнавчому музеї можна побачити художні твори Михайла Надєждіна, Володимира Федорова, Миколи Добролежі, Бориса Вінтенка.

Черкаси представлені твором Олександра Шепенькова.

Художній відділ дає можливість відвідувачам музею ознайомитись з творчістю російських художників Олександра Прищепи, Віталія Лобачова, Володимира Рябчикова, Михайла Абрамова, Валерія Копейка, Юрія Шевченка, Віктора Кірмана, Неллі Кірман, які творять у Ростові-на-Дону. Більшість з них мають українське коріння, тож погодились на співпрацю з олександрівським музеєм.

Крім художнього відділу твори мистецтва експонуються і в інших відділах музею. У залі сучасної історії демонструється колекція цвітненської кераміки. Це не лише миски, глечики, куманці, а й керамічні скульптури «Лев», «Баранець», «Пастух», «Українка» та інші. Поруч – виставка робіт заслуженого майстра народної творчості України Якова Михайловича Брюховецького – останнього майстра, який походить з села Головкивки Чигиринського району Черкаської області і працює у стилі головківської кераміки. У тій же вітрині – глиняні іграшки – роботи Галини Кірман. Прикрашає зал машинна вишивка Марії Куксінської «Герб Олександрівки».

В інших залах виставлені скульптурні роботи москвича Бориса Бучкова (бюст Героя Радянського Союзу Никифора Євтушенка) та народного художника СРСР Сергія Меркулова (посмертна маска Володимира Леніна).

Кімната-музей Левка Мацієвича має в експозиції медаль кіровоградського скульптора Аркадія Мацієвського із зображенням одного з перших вітчизняних авіаторів, талановитого винахідника Левка Мацієвича.

У практику роботи Олександрівського районного краєзнавчого музею ввійшло проведення мистецьких виставок. Найбільший резонанс мала міжнародна художня виставка «Від Дону до Тясмину», де були представлені картини художників Ростова-на-Дону та Олександрівського району Кіровоградської області. Привернули увагу відвідувачів виставки робіт скульптора і художника Миколи Ніколенка, вишивальниці Таїсії Дмитрашко, художника Григорія Тютенка.

Серед послуг, що їх пропонує музей учням та вчителям загальноосвітніх шкіл, є й проведення уроків образотворчого мистецтва в художньому відділі.

Загальна кількість предметів мистецького профілю, що знаходяться у фондах Олександрівського районного краєзнавчого музею, перевищує сотню. Фонди музею щороку поповнюються новими картинами, скульптурами, творами декоративно-прикладного мистецтва. Більшість з них потрапляють шляхом дарування, як самих художників, так і власників картин.

Олександрівщина з її прекрасною природою, цікавою історією, хорошими людьми надихає на творчість не тільки місцевих художників. Львівський художник Ігор Маїк після поїздки на береги Тясмину нині створює серію картин на олександрівську тематику. Ці твори він планує вже наступного року виставити у галицькій столиці. Один зі своїх творів митець вирішив подарувати олександрівському музею, художня частина якого сподобалась гостю.

Віриться, що й художники обласного центру знайдуть можливість влаштувати пленер в Олександрівці і на полотно ляжуть мазки із зображенням старовинних вуличок містечка, мальовничих пейзажів краю. А, можливо, хтось вирішить створити картину на

історичну тематику (теми гарантуємо!) чи портрет. Звісно, хотілося б, щоб ці майбутні картини опинились в Олександрівці.

Все це може стати підставою для створення окремого художнього музею.

Олександрівський районний краєзнавчий музей готовий надати свої мистецькі твори для виставок у Кіровограді та інших населених пунктах.

На нашу думку, варто було б організувати в обласному центрі виставку або цикл виставок «Художнє мистецтво регіонів Кіровоградщини».

Використана література

¹ Босий О. Г. Знайомство з традиційною малою пластикою та народними іграшками на уроках народознавства за археологічними та етнографічними матеріалами Кіровоградщини. // Етнографія Кіровоградщини. – Кіровоград, 1993. – С. 30.

² Босий О., Харитонов Г., Чарівний круг. З історії розвитку гончарства на Наддніпрянщині. – Кіровоград, 1993.- С. 7.

³ Там само. – С. 6.

⁴ Там само. – С. 11.

⁵ Там само. – С. 12 – 13.

⁶ Тамара Гордова: декоративний розпис, малярство, писанки. – Київ: Vona mente, 2001. – С. 5.

⁷ Кузик Б. М., Білошапка В. В. У плінні часу. Енциклопедія Олександрівщини. - Київ: Мистецтво, 2002. – С. 74.

⁸ Там само. – С. 189.

⁹ Там само. – С. 111.

¹⁰ Кузик Б. М., Білошапка В. В. Кіровоградщина: історія та сучасність центру України. - У 2-х томах. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2005. – Т. 2. – С. 163.

¹¹ Там само. – С. 156.

¹² Олександрівський районний краєзнавчий музей. – 3614. – Д 1891.

¹³ Кирман В. Г. Гончарное искусство: рабочая программа дисциплины. – Ростов-на-Дону: изд. РГПУ, 1998.

Микола Коломієць

(село Красносілка Олександрівського району)

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ

З СЕЛА БАНДУРОВОГО ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ

Науково-технічний прогрес призводить до занепаду народних традицій й обрядів. А це – неоціненні перлини душі народної. Тому є нагальна необхідність записати зразки місцевого фольклору.

У селі Бандуровому мені вдалось записати весільні пісні, що побутували в населеному пункті в першій половині минулого століття.

Весільні пісні записані в листопаді 2003 року в селі Бандуровому з вуст Кумірної Мотрони Петрівни, 1929 року народження

У суботу, як мати випроваджує дочку, щоб на весілля кликала; і відразу йде до молодого. Співають дружки :

Не вміла мати
Дочкою слугувати,
Та й стала її

На село випроваджати.

„Іди, доню, доброю годиною,
Увечері прийдеш з чужою дитиною...”

Горою сонечко, горою,
Закидана доріженька корою.
А ми ж тую кору обминем,

Та й до свекрухи попадем

Ой на горі ячмінь,
А в долині м'ята.
Покажіть, люди добрі,
Де свекрухина хата.
Де свекрухина хата,
Свекруха багата.
Тихо дружочки сидіте,
Пилом не пиліте,
Щоб наша пава
Пилом не припала;
Щоб наша (ім'я)
З личенька не спала.
Увивайся, сверухо, увивайся,
Та й на нас, дружок, сподівайся.
Щоб була рибонька жарена,
Ще й горілочка варена.
Щоб були огірочки солоненькі,
Бо йдуть дружечки молоденькі.
Відчиняйте двори,
Застеляйте столи.
Відчиняйте воріточки,
Бо йде ваша невісточка.

Виходить свекруха.

Схилилася вишня,
Як свекруха вийшла
Просити дитяти
Зайти до хати.
„Добрий вечір цьому дому
і хто є у ньому:
Старому й малому
І Богові святому.
Не гнівайся, мій свекор, на мене
Що я навела любих гостей до тебе
Та вгощай же їх білими калачами,
Говори до них ласкавими словами ”.

*Батько пригощає, а дружечки
тим часом співають :*

Частуй, свекоре, частуй,
Щастя, доленьки даруй.
А як багата буду –
Я ж тебе не забуду.
Що ж то за дорога
Від столу до порога...
Кухарка ходила,
Вечерять носила.
Зробіть, друзки, славу –
Поламайте лаву.
Хай староста не гуляє
Та лаву справляє.

Дружки виходять, молодий

випроваджує. Співають:

Ой, плавала комашнина у меду,
Випроваджає (ім'я) молоду.
„Іди собі, (ім'я), іди,
Більше мені дружочків не веди ”...
Ідуть від молодого.

У нашого свата
Солом'яна хата,
Дубові одвірки...
Не давав сват горілки;
Ні їсти, ні пити,
Ще й хотіли бити.
Ой, люди, люди – вороги,
Не переходьте дороги, –
Нехай перейде родина,
Щоб була дорога щаслива.
Нехай перейде Господь сам,
Щоб нашим молодцям щастя дав.
Підходять до двору молоді.
Стоїть братичок на терні,
Виглядає сестрицю з вечерні.
Місяць – зіронька минає –
Сестриці з вечерні немає.
Заходять у двір.

Схилилася вишня,
Як матінка вийшла
Просить дитяти
Пройти до хати.
Добрий вечір цьому
Хто є в цьому дому –
Старому й малому
І Богові святому.

Заходять у хату.

Чом ти мене, моя ненько не спитала
Чим мене моя свекруха вгощала?..
Дала мені хліба солі, ще й води,
Ще й приказала більше не йти,
Ще й дружечок не вести.

Добрий вечір, нене...
Чи добре без мене?
Чи заметена хата,
Чи заметені сіни?
Чи помиті підлоги
Без мене, молоді?..

Сідають за стіл, чекають молодого.

Ой, Боже мій милосердний,
Щож бо це за день?
У мого батька рідненького
Повний двір людей.
І родина й не родина –
Вся челядь іде,

А мій батько старесенький
Як голуб гуде.
Гули, гули голубоньки
У горі летючи.
Ой як мені надоїло
У батька сидючи.
Якби мені з цього пекла та – до свекра.
Якби мені з цієї муки – до свекрухи.
У свекра – гірше пекла: гулять не велять.
У свекрух – гірше муки : нічим не вгодю.
Ні ложкою, ні мискою, ні ходюю,
Ні своєю дівчою красою.

Продай, продай, мій батенько,
Весь вишневий сад,
А справ мені, мій батеньку,
Весь панський наряд :
Чорненькі чобіки – на ніженьки,
Біле плаття шовковес – на вінчання,
Чорненький поясок – на станочок,
Ще й доброго намистечка хоч разок.
„Попадеться , доню, милий ревнивий, –
Буде тобі панський наряд увесь не
милий...
Чорні чобітки пилом припадють,
А добре намистечко зовиці порвуть. ”

*Молодий приходить із свашками і
світилкою.*

„Добрий вечір всьому,
Хто в цьому дому :
Старому й малому
І Богові святому. ”

Дружки молодой відповідають :

„ Здоровенькі були,
Що нас не забули,
Що нас згадали,
Добрий вечір сказали ”.

*Коли сестра з братом
розплітають молодій коси, то
співають:*

Благослови, Боже,
Пречиста Господня,
І Отець, і Мати,
Косу розплітати.
Гребінку мати, гребінку,
Розчесати русу косу до вінку.
А брат сестрицю розплітає,
Де ж він виплітки подіває?
Поніс на базар – не продав,
Менший сестриці подрував.
„На ж тобі, сестрице цей випліт,
Щоб ти діждалась таких літ ”.

*Молода виходить із-за столу
розплетена.*

Не впізнаєш мати ти свого дитяти –
За русими косочками,
За дрібненькими сльозоньками.

*Молодий сідає за стіл. Дружки
співають :*

Зайшло, зайшло ясне сонечко
За сад – виноград.
Благослови , мій батеньку,
Сідать на посад.
Сідай, сідай, доню наша, –
Якби в добрий час,
Та засвіти, мати, свічку –
Постав на столі.
Нехай же я подивлюся –
Чи пара мені.

А свічечка восковая
Не ясно горить.
З ким не зналась –
Повінчалась,
З ким любилась –
Розлучидась...
Треба в світі жить.

Думала ще й гадала (ім'я) молодая,
Де цей горох посадити, щоб не зломити.
Посадю я в батька в дворі,
На батьковім огороді.
Росте горох розвивається –
Батько дитям утішається.
Росте горох – похилився,
Батько дитям зажурився :
„Годуй дитя, не рік, не два,
Людям поміч, мені – нема.
Людям поміч ще й прислуга,
Мені на серденько – туга! ”

*Неділя. Ідуть до вінця – не
співають. А з церкви – співають.*

Ой були ми в церкві та бачили диво:
Два вінці – на стільці, третій – на головці.
Третій на головці –
Вінчалися хлопці.
Вінчалися (ім'я), вінчалася,
У чорненькі чобітки взувалася.
Чорненькі чобіточки – при нозі,
Що купив (чол. ім'я) на торзі.

Підходять до хати.

Схилилася вишня,
Як матінка вийшла
Просити дитяти
До своєї хати
Упаду ластівкою

Перед матінкою,
Перед дверичками,
Перед своїми дружечками.

*В хаті за столом. Молодому
пришивають вінця. Сестра співає :*

„Я швачка маленька,
В мене ручка біленька.
Не жаль мені дати
Вінець пришивати.
Ой шила я, шила
Голочку вломила!..
Треба зятю заплатити,
Щоб голку купити.
Зять на мене та й не дивиться,
Зять мені супротивиться!
Сестра зятя вговоряє –
Він мене нишком лає.
Не дивися, зятю, в стелю,
Та заглянь у кишеню,
Та витягни грошей жменю,
Та кинь на тарілку
За (ім'я) – дівку.

А я зятя підманила
Солом'яну квітку пришила.
А він думав, що з барвінку –
Кинув гроші на тарілку...”
Брат продає сестру.

„Братику, не лякайся,
За сестру не ховайся.
Бо сестра – родина,
За столом, як калина.
Татарин, братічок, татарин
Продав сестрицю за даром.
Русу косу – за п'ятак
Біле личко пішло й так.”

*Сідають в молодій обідати.
Вносять на рушнику коровай.*

„Ой глянь на поріг, діво,
Несуть твоє діло.
Як біл – білесеньке,
Як папір – тонесеньке.
З-під білого квіту
Є його по всім світу”.

Староста ділить коровай.

„Дрібно, дружбоньки, дрібно,
Щоб стало усім рівно.
Бо в (ім'я) рід великий,
Щоб стало всім вділити.”

Молода збирається до свекрухи.

„Прощай, прощай, сестро наша,
Бо ми вже йдемо,
Твоє дівування

З собою беремо.
Куди, доню, вбираєшся,
Що так рано вмиваєшся?
Між ті гори високі
Де свекрухи жорстокії.
Між ті гори кремінисті
Де свекрухи норовисті.
Хату мету – перемете
Ложки мию – перемиє...
Їсти хочу, аж серденько ние.
Якби ж моя ненька знала –
Вона б мені вечерять прислала –
Хоч голубом, хоч синицею,
Хоч братчиком, хоч сестрицею.
Закувала зозуленька в зеленому лісі.
Оглянулась стара мати, що дочки не всі.
Поглянула на світлицю (ім'я) – нема.
„Ой, Боже ж мій милосердний – осталась
сама.”
Та й сплеснула рученьками об тесовий
стіл :

„Ой як мені заходити тяжко у свій двір...”

*Молодий знімає з молодой вінка,
запинає хусткою. Приданки співають:*

„Ой, що ж ми зробили –
З книша паляницю.
З книша паляницю
З дівки – молодицю.”

*Везуть скриню приданки
співають:*

„Ой, люди, люди – вороги,
Не переходьте дороги.
Хай перейде корова,
Щоб була щаслива дорога.
Ой, люди, люди – селяни,
Поставали на воротах з киями :
Ні проїхать, ні пройти,
Вороного коня не провести.
Та дайте ж дорогу додому
Князьові молодому”.

*Заходять до свекра і свекрухи в
двір.*

„Прилетіла пава,
Серед двору впала.
Та не кишкайте,
Не полохайте.
Нехай вона привикає
Та додому не тікає...”

*Коли сироту віддають заміж, то
в весільній віночок влітають такі пісні.*

В суботу.

„Цвіте, цвіте черемшина –

Ягідок немає.
Нащо ж мені родинонька,
Як неньки не маю.
В усіх дівчат є матері,
А я батька маю...
Сім раз води приносила
З тихого Дунаю.
Ой вийду ж я на ту гору
Та й стану шукати :
„Прийди, прийди, моя доню,
Бо земля важкая
Є у тебе родинонька –
Нехай розплітає. ”
Цвіте, цвіте черемшина –
Ягідок немає.
Нащо ж мені родинонька,
Як неньки не маю.”

В неділю.

„Коли б була знала,
Що не буду з вами, –
Була б не садила
Квіти під вікнами.
Прощавайте, мамо,
Прощавайте, тату, –
Буде вам без мене
Невесела хата.
Зоставляю, тату,
Вам меншого брата,
Щоб зайшли до хати
Хлопці та дівчата.
Зоставляю вам, мамо,
Та меншою сестру –
Буде замість мене
Ваші коси плести.
... Коли б була знала,
Що не буду з вами,
Була б не садила
Квіти під вікнами –
Не завдала б жалю
Своїй рідній мамі...”

НАШІ АВТОРИ

БІЛОШАПКА Василь Вікторович, завідуючий фондами Олександрівського районного краєзнавчого музею, член Всеукраїнської спілки краєзнавців.

ЄФРЕМЦЕВА Алла Павлівна, науковий співробітник Кам'янського державного історико-культурного заповідника (Черкаська область).

КОВАЛЬ Роман Миколайович, голова історичного клубу «Холодний Яр», письменник.

КОЛОМІЄЦЬ Микола Миколайович, член Всеукраїнської спілки краєзнавців.

ПЕТРЕНКО Іван Данилович, начальник сектору внутрішньої політики і соціального моніторингу Олександрівської райдержадміністрації, член науково-методичної ради Олександрівського районного краєзнавчого музею, член Всеукраїнської спілки краєзнавців.

ШУЛИК Інна Олександрівна, директор Олександрівського районного краєзнавчого музею.

З М І С Т

Василь Білошапка (сmt Олександрівка). ПРО АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ НА ТЕРИТОРІЇ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ У 2005 РОЦІ	3
Іван Петренко (сmt Олександрівка). ЩО ЗНАЧИТЬ "ГОРОДИ" В ОЛЕКСАНДРІВСЬКОМУ РАЙОНІ?	3
Алла Єфремцева (м. Кам'янка Черкаської області). ДО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ РІЧКИ ТЯСМИН	4
Василь Білошапка (сmt Олександрівка). ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВИ СЕЛА СТРИМІВКИ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ ТА ЙОГО МІКРОТОПОНІМІВ	6
Роман Коваль (м. Київ). ОСТАННІЙ БІЙ ЧОРНОГО ВОРОНА	7
Інна Шулик (сmt Олександрівка). ПРО НАЯВНІСТЬ У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДОКУМЕНТІВ ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ	9
Василь Білошапка (сmt Олександрівка). КЕРІВНИЦТВО КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЮ ОПЕРАЦІЄЮ ЗДІЙСНЮВАЛОСЬ З СЕЛА БОВТИШКИ	9
Василь Білошапка (сmt Олександрівка). ЯКИМ МАВ СТАТИ ОЛЕКСАНДРІВСЬКИЙ РАЙОН У 1980 РОЦІ (ПРИ КОМУНІЗМІ)	12
Василь Білошапка (сmt Олександрівка). МИСТЕЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ	14
Микола Коломієць (село Красносілка Олександрівського району). ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ З СЕЛА БАНДУРОВОГО ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОНУ	17
НАШІ АВТОРИ.....	22

ЗБІРКА ПРАЦЬ ОЛЕКСАНДРІВСЬКОГО РАЙОННОГО КРАЄЗНАВЧОГО
МУЗЕЮ. Випуск четвертий. – Олександрівка, 2005 . – 24 с.

Надруковано в Олександрівському районному краєзнавчому музеї,
27300, смт Олександрівка Кіровоградської області,
вул. Коцюбинського, 1.

На правах рукопису.

Наклад 20 прим.